

FELSEFE DÜNYASI

2022/ KIŞ/WINTER Sayı/Issue: 76

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sebile Başok Diş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)
Dr. Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)
Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 150,00 TL

Basım Tarihi : Aralık 2022, 300 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &, Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA
Tel: 0(312) 229 99 28

MİTOLOJİDEN FELSEFEYE DOĞA-İNSAN İLİŞKİSİ

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 76, Kış 2022, ss. 135-157.

Geliş Tarihi: 29.05.2022 | Kabul Tarihi: 03.11.2022

Murat BAHADIR*

Giriş

Bir doğa içerisinde var olan ve zamanla bu doğada kendine yer açarak doğaya karşı üstünlüğünü ilan eden insanın yaşamını şekillendirmede doğa ile olan ilişkisi önemli bir yere sahip olmuştur. Göçebelikten yerleşik yaşama geçiş sürecinde ve sonrasında gelişen farklı toplumsal düzeyler içinde yaşadığı çevreyi genişleten ve bununla birlikte bilgi birikimini arttıran insanın zamanla değişen doğaya bakış açısı, bu doğa içerisinde kendisini nasıl konumlandığı ve doğaya nasıl davranması gerektiği noktasında belirleyici olmuştur. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde değişen doğa-insan ilişkisinin Antik Yunan ve Roma'daki düşünsel köklerinin ortaya konulmaya çalışıldığı bu çalışmada, Antik Çağ'ın ele alınan konu özelinde düşünce tarihinin fragmanı olduğu iddiası temellendirilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte sonuç kısmında insan-doğa ilişkisinin bugün geldiği duruma dair bir değerlendirmede bulunulmuştur.

İnsanın doğa ile kurmuş olduğu ilk ilişki, kendisini ve yaşamı doğanın bir parçası olarak görmesidir. Bu noktada insanın bir parçası olduğu doğa hakkındaki bilgisinin sınırlı olması ve ihtiyaçlarını karşılama noktasına doğanın sunduklarına muhtaç olması, insanın doğa ile uyumlu bir ilişki kurmasını zorunlu kılmıştır. Bir taraftan açıklıktan ve soğuktan korunma gereksinimi, diğer taraftan da şimşek, deprem, sel gibi insanın bilgisi ve gücünü aşan doğal afetlerin oluşturduğu çaresizlik onun doğa ile uyumlu olmasına

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0002-8767-2322, e-mail: murat.bahadir@erzurum.edu.tr

ve doğaya boyun eğmesine neden olmuştur. Bu noktada insan, toplumsal yaşantısında kendisine düşen sorumlulukları yerine getirme çabası içerisinde olmuştur. Aksi takdirde doğa tarafından cezalandırılma tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak tarihsel süreç içerisinde insanın göçebelikten yerleşik hayata geçmesi, doğa ile kurmuş olduğu ilişki biçimi ve doğa karşısında takınacağı tavrın değişimine neden olmuştur. İnsanın doğa hakkında elde ettiği ilk bilgilerde doğa, çok tanrılı mitolojik güçlerin kontrolünde gerçekleşen süreçler olarak değerlendirilmiş ve insan yaşantısını bu güçlerin belirlemiş olduğu kurallar çerçevesinde şekillendirmiştir. Bu noktada çok uzun bir süreci kapsamına karşın insanın doğa ile olan ilişkisi kısaca şu şekilde özetlenebilir: İlk etapta doğaya oldukça yabancı olan insan, doğaya nüfuz ettikçe onun hakkındaki bilgisi artmaya başlamıştır. İlk zamanlarda doğadaki her şeyde ruhların yaşadığına inanan insan, zamanla tüm bu ruhları tek bir ruhta birleştirip tanrıya dönüştürmüştür. Eski ruhların yerini alan bu tanrıların ya göklere ya da yerin altına yerleştirildiği için artık insanların arasında yaşamadığına, ancak zaman zaman yeryüzündeki olaylara müdahale ettiğine inanılmıştır (İlin ve Segal, 2001: 97). Böylece kendi sahip olduğu güçlere ve duyulara daha çok inanmaya başlayan insan, uyanmakta olan akıllı ile mitolojik inançları doğadan ve düşüncesinden çıkarma girişiminde bulunmuştur (İlin ve Segal, 2001: 102).

Bir zamanlar yaşadığı sınırlı çevreyi tek yaşanabilir yer olarak gören insan, bildiği doğanın sınırlarının genişlemesiyle gözlemlediği ve deneyimlediği doğayı, akıl ile anlamaya ve yine bu akıl ile üretmiş olduğu araçlar ile onu şekillendirmeye çalışmıştır. Böylece kendisi için gerekli kaynakları doğadan elde eden insan, limanlar için deniz kenarlarını düzeltmiş, tepe yamaçlarına açık hava tiyatroları inşa etmiş, mermerlerden heykeller ve binalar için sütunlar yontmuş, tarım alanlarını sulamak için kanallar yapmış, deniz aşırı yolculuklar için yelkenliler inşa etmiş, dağlardan çıkardıkları madenleri ateş ile eriterek şekillendirmiştir. Diğer bir ifadeyle insan, artan bir cesaretle doğayı kaynak olarak kullanmaya ve ona müdahalede bulunmaya başlamıştır (İlin ve Segal, 2001: 180-181, 184).

Geçirdiği değişimler ile belli bir döngüsel süreç izleyen doğa, genel olarak tekrarlardan ibarettir. Doğa karşısında insan ise biyolojik bir varlık olarak kendisini bildiği ölçüde vardır. Dolayısıyla bilinçli bir varlık olarak insan hem kendisini bir nesne olarak konu edinmiş hem de yerleştiği ve düzenlediği çevre ile onu saran çevre arasında ayırım yapmıştır. Böylece kendisinin olanı diğerlerinden ayırmaya başlayan insan, “ben” sözcüğünü daha çok kullanmıştır (Hegel, 2018: 49-50). Bu ayırım ile birlikte göçebelikle doğadan gelen etkilere karşı daha açık olma durumunun kısmen ortadan

kalkması ve bu durumun neden olduğu düzenlilik, doğada da bir düzenlilik olması gerektiği düşüncesini gündeme getirmiştir. Bunun için doğa karşısında kendisini daha güvende hissetmek isteyen insan, kişisel tercih ve çeşitli mücadeleler ile yönetilen bir doğa anlayışı yerine daha rasyonel kural ve ilkelere göre işleyen, öngörülebilir, kişisel inisiyatif içermeyen bir doğa arayışı içerisine girmiştir. Bu arayış, Antik Yunan doğa düşüncesinin şekillenmesinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur.

Mitsel Doğanın Rasyonelleştirilmesi

Antik Yunan'da doğayı akıl ile kavrama ve açıklama çabası, doğada rasyonel bir düzenlilik olduğu varsayımını gerektirmiş ve bu düzenliliğe sahip doğa düzeni "kozmos", bu düzenliliğin yokluğu ise "kaos" olarak adlandırılmıştır. Bu iki özellik doğada mevcut olmakla birlikte kozmos, doğanın esas özelliği olarak görülmüştür. Doğanın kaostan kozmosa geçişi mitolojilerde farklı şekillerde açıklanmış ve doğanın sürekli devam eden bu döngü içerisinde var olduğu düşünülmüştür (Ural, 2005). Bu farklı açıklamaların Homeros ve Hesiodos'un eserleri ile yazılı hale gelmesi ile mitoloji, bilgilendirici bir işlev üstlenmiş ve insanlar, doğayı dilde yeniden kurgulamış ve çeşitli tanrılar ile temellendirmişlerdir. Böylece doğa, Rousseau'nun (2019: 7) "Yazmak sanatından sonra düşünme sanatı doğdu" cümlesinde ifade ettiği gibi üzerine düşünülen/konuşulan bir konu haline gelmiştir. Buna rağmen doğaya yönelik mitolojik açıklama biçimini tatmin edici bulmayan Miletli filozoflar, kısmen mitoloji geleneğinden ödünç aldıkları kavramlar ile doğayı rasyonel olarak açıklama çabası içerisine girmişlerdir (Erdemli, 2015: 147-148).

Mitolojiler tüm tanrıları bir soy kütüğüne dahil ederek doğadaki işleyişe bir düzen getirme çabası olduğu yerde Miletli filozoflar, bu teogonik doğa anlayışı yerine rasyonel spekülasyona dayalı kozmolojik bir düzen kurma çabası içerisinde olmuşlardır. Doğayı bilimsel olarak açıklama çabasının ortaya çıkışına dair bu kısa açıklama, mit ve logosun tek bir hedefe yaklaşmasının farklı yollarını temsil eder: Doğayı anlamak, evrenin yaratılışını, doğal fenomenlerin nedenlerini ve hatta yaşamın kökenini açıklamak. Ancak Hesiodos'un doğasını yöneten güçler ayrıntılı, genellikle şiddet dolu bir mitolojide kişileştirilirken, Miletoslu filozoflar için artık kişiliğini kaybetmiş bu güçler, çelişen ilkeler veya unsurlar olarak görülmüştür. Yine de mitolojiden logosa geçiş, dünya görüşümüzün evriminde mantıklı ve kritik bir adım olsa da etkisi sınırlı olmuş, insanların büyük bir kısmı mitlere ve büyüye inanmaya devam etmiştir. Bununla birlikte Miletli filozofların ortaya koyduğu kozmoloji düşüncesinin önemi, mitolojinin teogonik unsurlarına yer

vererek mitsel düşünceyi dışarda bırakması ve rasyonel düşünceyi merkeze koymasındır (Cornford, 2015: 12-14).

Bu değişim önemli bir ilerleme olarak değerlendirilmekle birlikte ortaya konan bu metafizik düşünceler, temelde mitolojiktir. Mitoloji ile filozofların kendi akılları ile ortaya koyduğu metafizik düşünceler arasındaki temel fark, bu metafiziksel düşüncelerin geleneksel hale gelmemesidir (Bahadır, 2019: 9). Diğer bir ifadeyle mitolojiye inanan ve onları doğru olarak kabul eden insanların sayısının fazla olduğu yerde metafizik düşünceler, sadece onu ortaya koyan filozoflar tarafından doğru olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık mitolojiye karşı daha rasyonel olarak görülen kozmolojik düşüncede doğa, görünüşlerin ötesinde doğaüstü güçleri barındıran, metafizik unsurlar içeren canlı ve ilahi bir töz olarak görülmüştür (Cornford: 2020: 192-193). Bu mitolojik doğa anlayışında insanın doğaya müdahalesinin veya mitsel doğanın kurallarına uymamasının doğanın çöküşüne neden olacağına inanılmaktaydı. Bu noktada hem toplum hem de doğada düzen ve uyum düşüncesinin genel olarak ilk filozoflardan Aristoteles'e kadar sürdüğü ifade edilebilir (Skirbekk ve Gilje, 2011: 20). Ancak doğanın ilahi süreçlerden arındırılarak tamamen maddi bir yapı olarak ele alınması atomcular ile olmuş ve böylece nedenselci ve mekanik bir doğa anlayışı ortaya çıkmıştır. Sahip olduğu rasyonel düşünce ile doğa karşısında insanı üstün gören bu doğa anlayışı, insanın doğaya müdahalede bulunmasının ya da doğadan ayrı bir düzen kurmasının ilerleme ile sonuçlanacağı düşüncesini gündeme getirmiştir. Dolayısıyla Antik Yunan'da doğaya karşı iki farklı tutum ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, doğaya hem saygı duyulması hem de uyum gösterilmesi gerektiği düşüncesine dayanan doğanın üstünlüğü düşüncesidir. Bu, mitolojik geleneğin devam ettiğinin bir göstergesidir. İkincisi ise doğaya çeşitli şekillerde müdahalede bulunulabileceği düşüncesine dayanan ve doğa karşısında insanın üstün, doğanın ise kaynak olarak görüldüğü yaklaşımdır. Bu nokta bu iki düşünceye ev sahipliği yapan Antik Yunan ve Roma, Orta Çağ ve Modern Çağ'da gelişen ve birbiriyle çelişen insan-doğa düşüncelerinin temellerinin atıldığı yerlerdir.

Antik Yunan'da Doğa-İnsan İlişkisi

Miletli filozofların doğaya yönelik rasyonel açıklamaları, aslında mitolojik anlatılarda nasıl davranacağı kestirilemeyen, insan eylemleri karşısında kendine özgü müdahaleler ile gazaba gelen doğaüstü güçlere bir tepkidir. Buna göre doğa filozofları açısından doğadaki olgular, mitsel varlıkların keyfiyetine göre değil her birinin kendine özgü nedenleri çerçevesinde gerçekleşir. Böylece süreklilik arz eden, rasyonel, öngörülebilir ve nedenselci

bir doğa anlayışı ortaya konulur (Descola: 2013: 63). Natüralist doğanın bu keşfi, evrene bakışta devrim niteliğinde bir değişikliğe neden olmamıştır. Doğa, son derece gelişmiş ancak pratik olarak yönlendirilmiş ve matematik üzerine inşa edilmiş dikkate değer bir evrimsel süreç olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle Babil ve Mısır'ın eski bir paradigması olan mitolojinin paradigmasını değiştirerek doğayı anlamaya çalışmışlardır (Arnold M. Katz and Phyllis B. Katz, 1995). Doğayı akıl ile açıklama girişimi, doğadaki düzenliliğin ilkelerini açık bir şekilde ortaya koyma amacı taşımıştır. Bunu gerçekleştirmek için doğanın ölçülebilir yanı temel alınmış ve mitsel unsurlar devre dışı bırakılmıştır (Cornford, 2020: 215). Doğa filozoflarının doğaya ilişkin rasyonel spekülasyonu ile onun arkasında yatan dini temsil arasında gerçek bir süreklilik vardır ve bu yüzeysel analogiler meselesi değildir. Din, şiiresel semboller ve mitsel kişilikler açısından kendini ifade ederken felsefe, kuru soyutlamanın dilini tercih eder ve töz, neden, madde vb. kavramlardan bahseder. İki alan arasındaki bu dışsal farklılık, aynı bilincin birbirini izleyen bu iki ürünü arasındaki içsel ve tözsel bir yakınlığı da gizler (Cornford, 2020: 37-38). Bu nedenle, mitten logosa geçiş, doğayı anlamaya yönelik yeni bir rasyonel yaklaşımın ortaya çıkışını değil, doğal fenomenlerin mitsel kişileştirmelerinin bir kenara atılmasını temsil etmektedir. Bu bazılarının tasvir ettiği gibi, mitolojinin yerini felsefenin alması değildir (Arnold M. Katz and Phyllis B. Katz, 1995).

Temel maddeyi (arkhe) ve doğa yasalarını araştırmaya başlayan Miletli filozoflar, bu unsurların doğanın bir süreçten geçiyor olarak görülebilmese için sürekli değişim içinde olduğuna inanmışlardır. Modern çağın aksine Antik Çağ'da bilim, olgusal dünyaya dair pozitif bir uğraş olmak yerine ideal, önceden belirlenmiş bir düzen olarak kozmosun akıl ile teması (theoria) ile meşgul olmuştur. Bununla birlikte şehirleşme, siyasi ve toplumsal kurumsallaşmalar ile artan bilgi birikimi, aktarımı ve nesneleştirilmesi konusundaki gelişmeler doğanın bir araştırma nesnesi haline gelmesine neden olmuştur. Doğanın rasyonel bilme konusu yapılması, uzun zamandır insanın uyumlu bir şekilde geçinmek zorunda olduğu doğanın evcilleştirilmesine giden yolu açmıştır. Böylece sahip olduğu mistik ve metafizik örtüden arındırılan doğa, çıplak haliyle görülmeye başlanmıştır. Doğanın tözlerine ve süreçlerine nüfuz eden bu rasyonaliteye rağmen, doğayı dinsel olarak yüceltme ihtiyacı devam etmiştir. Dolayısıyla, Yunan ve Roma düşüncesinde doğa-insan ilişkisi tek tip bir genel tablo sunmaktan ziyade hem doğaya tapınma hem de doğaya hükmetme öğelerini içermiştir (Descola, 2013: 30; Thommen, 2012: 4). Doğa-insan ilişkisine dair bu iki farklı bakış açısına yönelik kanıtları, Herakletiosçu ve Demokritosçu düşünce temelinde Stoacılık ve Epikü-

rosçulukta bulmak mümkündür. Bununla birlikte doğaya karşı geliştirilen bu iki farklı bakış açısının ikircikli bir tavır olduğuna dikkat çekmek gerekir. Antik Yunan'da doğaya karşı takınılan ve Roma döneminde de devam eden bu ikircikli tavrın sebebi, doğanın salt uzamsal bir gerçeklik olarak kontrol altına alınması ve sömürülmesi gerektiği düşüncesini hayata geçirecek insanın doğa üzerindeki bu amacını gerçekleştirecek teknolojik araçlardan yoksun olmasıdır. Öyle ki hemen hemen Aydınlanma çağında gerçekleştirilecek sanyai devrimine kadar insan, bu araçlardan yoksun kalmıştır.

Antik Yunan düşüncesinin doğaya olan düşkünlüğü ve saygısının göstergelerinden biri, ilk başlarda doğanın dini, mimari yapılanmanın doğal bir zemini olarak kullanılmasıdır. Dönemin şehirlerindeki tiyatrolar, forumlar, meydanlar doğanın içinden büyümüş ya da yetişmiş gibidir. Bununla birlikte şehirler ve toplumlar büyüdükçe tapınaklar, tiyatrolar, sütunlu salonlar –hem atletik hem de sanatsal eğitim okulları– daha fazla malzeme gerektirmiş ve bu da doğanın daha fazla sömürülmesinin önünü açmıştır. Bu bağlamda Helenistik kraliyet yapılarının görkemi ve gösterişliliği, Antik Yunanlıların her zaman doğal kaynakları tutumlu bir şekilde kullanmadıklarını ve doğa üzerindeki etkilerinin yalnızca temel ihtiyaçları karşılama amaçlarından kaynaklanmadığını gösterir. Ancak bu, bir dereceye kadar onların “Toprak Ana”ya tanrıça Demeter biçiminde hürmet ettiklerini göstermekle birlikte her zaman hoş koruların, koyuların ve nehir manzaralarının güzelliğini takdir ettikleri temel dini inançlarıyla bir çelişki olarak görünmektedir (Thommen, 2012: 2).

Temelde, bir söylem konusu olması gereken bağımsız ve kalıcı bir gerçekliğe inanan Yunanlılar, doğa için physis kavramını kullanmışlardır. Bu kavram, ilk olarak MÖ 500 civarında Herakleitos tarafından belirgin bir şekilde kullanılmıştır. Etimolojik açıdan bir varlık biçimine karşılık gelen physis, esas olarak bitkilerin büyümesine atıfta bulunur. Öyle ki Herakleitos'un (2005: 123. Fragman) en çok alıntılanan “Doğa gizlenmeyi sever.” sözü bitkilerin gizlice büyümelerine işaret eder. Buna göre toprağı kazarak veya tohumcuları açarak bitkilerin büyümelerini gözlemlemeye çalışmak, bitkiyi yok etmek demektir. Çünkü büyüme kendi kendine, kesintisiz, ancak önceden belirlenmiş ve tekrarlayan bir seyir izleyerek gerçekleşir. Bu bağlamda physis, tahrifin tersidir.¹ Herakleitos bu sözle ayrıca, nesnenin hakikatinin bilinmez olduğuna, dolayısıyla doğanın yasalarının keşfedilemezliğine değil, nesnenin hakikatini ortaya çıkarmanın zorlu bir uğraş olduğuna vurgu yap-

1 Odyssea'da bir bitkinin yetişmesini sağlayan ortamı tarif ederken kullanılan physis teriminin anlamı, Aristoteles tarafından doğadaki bütün canlıları içerecek şekilde doğanın kendisine atıf için kullanılmıştır (Descola: 2013: 63).

mıştır. Bu durum kendisini insan ve toplumda da göstermektedir. Halkların ve milletlerin bilinçli çabaları yasalarının, sözleşmelerinin, eylemlerinin ve zorlamalarının dışında gerçekleşir. Dolayısıyla doğanın kendi yasalarına göre işleyen, insanların paylaştığı yaşamın sürmesini sağlayan, kendi rotasını ko-ruyan temel bir bölümü vardır. İnsan onu doğrudan etkileyemez ancak onu sağduyulu bir şekilde gözlemleyebilir, onu yok edebilir veya düşünmenin nesnesi olarak temelleri hakkında konuşabilir. Diğer bir ifadeyle doğa, de-neysel bir çaba ile eşelenerek değil, teorik olarak bilmenin konusu edilebilir. Bu bakış açısı aynı zamanda doğaya müdahalede bulunmanın doğadaki dü-zene zarar vereceği için doğa ile uyumlu olunması gerektiği düşüncesinin temeli olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda doğanın arkasında yatan gerçeklerin neler olduğuna logos² ile ulaşmak mümkündür. Merak ile beslen-ten logos Antik Çağ'dan itibaren insanın felsefi tecrübeyle nesnenin ve do-ğanın gizini açmaya girişmiştir. Bu söyleme yatkınlık, keşiflerin, bireysel ya da toplumsal düzeyde değişen çıkarılardan bağımsız olarak doğru olan ifade-lerin olmazsa olmaz koşuludur. Öyle ki doğa dünyası, biyolojik olarak adlan-dırduğumuz tüm fenomenlerde temsil edilir ama aynı zamanda, tümü bir tür düzen sergiliyor gibi görünen evrenin daha büyük çerçevesinde kozmosta da temsil edilir (Burkert, 1999). Diğer bir ifadeyle rasyonel doğa düşüncesi ile doğadaki çeşitlilik, logos diye ifade edilen yasanın belirleyiciliği ile uyumlu bir bütün (kozmoji) olarak değerlendirilir. Burada logos hem doğanın hem de toplumun yasası olarak insana farklı bir yönelimsellik ve değişkenlik tanı-mamaktadır (Descola: 2013: 64). Ancak logosa yönelik bu bakış açısının yanı sıra akıl, insanın doğaya müdahalede bulunma ve kendi yaşamını şekillen-dirmesinin bir imkânı olarak da değerlendirilmiştir.

Doğayı logosun maddi yansıması olarak gören Herakleitos'ta kendili-ğinden var olmuş olan doğa, akış ve oluş içerisinde dinamik ve düzenli bir yapıdır. Bu yapının ruhsal-maddesel yönetici ilkesi olarak logos, doğa içe-risindeki her şeyin arkasındaki ve ötesindeki güç olarak kendiliğinden var olan evrensel bir yasadır. Bu, aynı zamanda her şeyin özelden de insanın va-roluğunun ve aklının borçlu olduğu temel ilkedir. Her şeyde ortak olan, her şeye eşit mesafede duran logos, doğadaki hiçbir şeyi öncelememekle birlikte oluşun sürekliliğini sağlayan güçtür. Bu yüzden Herakleitos'ta doğa, de-ğişimi sonsuza kadar sürecek döngüsel bir süreçtir (Aydoğdu, 2018: 221-224). Doğa anlayışı konusunda Herakleitos'un bu logos öğretisini ödünç alan Stoa düşüncesi, ana teması akla göre yaşamak olan gerçek, pozitif bir düşünce sis-temi öne sürmüşlerdir. Onlara göre doğa teleolojiktir, çünkü doğa tanrının

2 Logos tarafından yönlendirilen nedenselci doğa anlayışında doğa, kontrol edilemeye de bilinebileceği düşüncesi ile insan, tüm ilgisini doğaya yöneltmiştir (Cornford, 2015: 27).

belirlemiş olduğu bir plana veya amaca göre hareket etmektedir. Tanrı-doğa özdeşliğinden bahseden stoacı düşünceye göre yaşamın ilk ilkesi doğayı takip etmek, tabiat kanununa itaat etmek, dolayısıyla da tanrılara itaat etmektir. Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse, tanrı her insana davranışlarına rehberlik etmesi için kendi ilahi aklının bir parçasını vermiştir. Bu nedenle aklın emirlerini takip etmek gerçekten doğayı takip etmekle eşdeğerdir (Alpern, 1933: 71). Dolayısıyla Stoa düşüncesi için doğa, doğru eylemlerde bulunmak için sadece bir bağlam değil, aynı zamanda bir modeldir ve insan doğadan edindiği deneyimler doğrultusunda yaşamını düzenlemelidir (Kenny, 2011: 315). Böylece Stoa düşüncesi, nedenselci doğa anlayışını daha açık bir şekilde kadercilik olarak adlandırılacak bir noktaya taşımıştır. Bununla birlikte Kiniklerin etkisi ile belli bir toplumsal uzlaşım ve geleneğe karşı çıkan Stoa düşüncesi, tüm insanlarda ortak olan bir doğaya uygun yaşamaya dayanan evrensel toplum düzenini savunmuşlardır (Arslan, 2010: 180-182). Diğer bir ifadeyle doğaya uygun yaşam, insanın doğayı yuvası gibi görmesi gerektiği gibi diğer insanlara da bu yuvanın bir üyesi gibi davranması ve onları bu yuvanın bir parçası haline getirmeye çalışmasıdır (Kenny, 2011: 314).

Stoacı düşüncede doğa ileriye doğru doğrusal bir hareket gerçekleştirmez. Doğa belli aralıklarla her şeyi yok eden ateşin etkisiyle dönüştürülen döngüsel bir süreçtir. Bu süreçte ortaya çıkan yeni doğa ya da dünya eski doğanın/dünyanın tekrarıdır. Bu bağlamda doğaya müdahale etme, onu değiştirme ve geliştirme imkânı olmadığı gibi insana düşen görev, var olan düzende kendisine düşen sorumluluğu en iyi şekilde yerine getirerek mevcut düzene uyum sağlamak ve böylece düzenin devamını sağlamaktır. Bu düşünceye karşılık Stoa düşüncesinde insanın toplumsal yaşamda değişiklik yapabileceğine dair düşüncelere rastlamak mümkündür (Skirbekk ve Gilje, 2011: 134). Helenistik Stoa felsefesinde de sakin, mantıklı yaşam, doğal görülmekle birlikte insan, doğaya kaçınılmaz olarak bağlı olsa da akıl (logos) aracılığıyla ahlaki doyuma ulaşma imkanına sahiptir. Aklı ona bitki ve hayvanların kaderini şekillendirme ve kontrol etme yetkisi verdiği için, insanın doğanın efendisi rolünü üstlenmesi mümkün olduğuna yönelik düşünceler ileri sürülmüştür (Thommen, 2012: 32). Bu bağlamda insan doğanın kontrol altına alamadığı dışsal etkileri ile ilgilenmek yerine, kontrol edebildiği kendi iç dünyasına, yönelmelidir. Bu bakış açısına göre mutluluk ve bilgi, dış koşullardan bağımsızdır. Bunun için Stoacı düşünce, doğanın etkilerine karşı soğukkanlı ve kayıtsız bir duruşu tavsiye eden bir ahlak anlayışını savunmuş ve insanının kendisini bu konuda yükümlü olarak görmüştür (Skirbekk ve Gilje, 2011: 128-130). Eğer insan rasyonel olarak düzenlenmiş evrende bu yükümlülüğünü yerine getirmese, doğaya aykırı olacak eylemlerde bulu-

nursa bu eylemin neden olacağı olumsuzluklara-kötülükler maruz kalacaktır. Doğaya uygun doğru seçimlerde bulunursa erdemli ve mutlu olacaktır. Çünkü Stoa düşüncesine göre özgürlük, insandan bağımsız değil, akla uygun davranması ile elde edeceği iç özgürlüktür (Cevizci, 2011: 152, 155). Dolayısıyla her şey doğa yasalarına tabi olmakla birlikte insan davranışlarında özgür ve bu davranışlarından sorumludur. Doğası gereği toplumsal bir varlık olan insanın doğaya uygun olarak yaşayabilmesi için bazı sorumluluklar üstlenmesi ve erdemlere sahip olması gereklidir (Kenny, 2011: 123).

Materyalist doğa düşüncelerine karşın mekanik bir doğa anlayışından kaçınmaya çalışan Stoacı düşünceye göre evren, tüm öğeleri birbirine bağlı ve rasyonel olarak tanrı tarafından düzenlenmiş canlı bir bütündür. Bu bütünsel doğa içerisindeki en yüksek varlık olan insan da tanrının aklından pay almıştır ve tanrı gibi bir iradeye sahiptir. İnsan bu özelliği sayesinde doğayı bilebilmektedir. Dolayısıyla insan da bir nevi tanrısal bir varlıktır ve aklıyla doğru ile yanlış ayırt edebilecek irade ve özgürlüğe sahiptir (Cevizci, 2011: 149-150). Bu bağlamda tüm insanlar bu tanrısal akıldan pay aldıkları için eşitler ancak her insan bu ilkelere göre davranmayacak ya da karşılaştıkları olgular hakkında doğru kararlar veremeyecektir. İnsanın tanrı tarafından doğada belirlenen kurallara göre davranması ve bu kurallara göre yaşaması ya da hüküm vermesi gerektiği düşüncesine göre insan, karşılaşacakları olguları bu ilkelere göre yorumlayacak/değerlendirecektir. Bu durum, insanların yorum ve değerlendirmelerinde farklılıklara sebep olacak ve bu da insanın kendisine göre bir yaşam biçimi kurmasına zemin hazırlayacaktır.

Demokritos'un atomcu doğa anlayışına benzer şekilde ruh ve tanrı dahil her şeyin maddi olduğunu savunan Epikürosçu doğa felsefesi, dinsel ve metafiziksel birtakım öğretilerin insanı korkuya sürüklememesi gerektiğini öğütleyen bir yaşam biçimini savunmuştur (Skirbekk ve Gilje, 2011: 127-128). Bu bağlamda mevcut tanrı inanışları ve dini inançları insan için bir vakit kaybı olarak gören Epikürosçu düşünceye göre insan, özgür eylemlerde bulunarak kaderinin efendisi olabilecek bir güce sahiptir. Bu bakış açısında tanrılar, insana ne bir zorunluluk dayatmakta ne de seçimlerine karışmaktadır (Kenny, 2011: 119-120). Diğer bir ifadeyle tanrıların müdahalesini kabul etmeyen Epikürosçu düşünce tanrı kavramını, insanlar arasındaki uzlaşmanın bir sonucu olarak değil, onlarsız hiçbir şeyin anlaşılamayacağını düşünen insan aklının apriori bir kavramı olarak görmüştür (Arslan, 2010: 110). Epikürosçular tanrıların mutlak olarak varlığını onaylamazlar, ancak var olsalar bile insan veya doğa ile hiçbir ilgilerinin olmadığını iddia ederler. Öyle ki tanrılar kendi evlerinde yaşayan mutlu varlıklardır; neden insanın cılız ve önemsiz sorunları için endişelensinler? Bu bakış açısından çıkarı-

lacak sonuç; insanı sel, deprem gibi kötü şeylerle cezalandıran tanrılarla ilgili tüm inançların hurafe ve tüm bu tür olayların doğal fenomenler olarak görülmesidir (Alpern, 1933: 76-77). Bu bağlamda Epikürosçu felsefe, fiziksel süreçleri açıklayarak, insanları doğa, ölüm korkusu ve hurafelerden kurtararak mutlu bir yaşam sürmelerini sağlamayı amaçlamıştır (Thommen, 2012: 32). İnsanın mutlu olması için mümkün olduğunca acı ve ıstıraptan kaçınmasının gerekliliğinden bahseden Epikürosçu düşünce için tek iyi şey hazdır. Ancak bu haz, anlık duyumsal şeyler olmaktan ziyade insanın kontrol edebileceği, hâkimi olabileceği şeylerdir (Skirbekk ve Gilje, 2011: 127-128).

Hazcı bir ahlak anlayışını savunan Epikürosçuluk, tanrının evrene müdahalesinin olmadığı bir doğa anlayışı savunmuştur. Buna göre doğa, aşkın bir gücün yaratması değil, doğal nedenlerin ürünüdür. Bu konuda doğru bilgiye ulaşmak için insan aklını kullanarak sağlam bir ölçüte dayanmalı ve bir mantık sistemi ya da bilgi kuramı oluşturmalıdır. Böylece doğada geçerli olan ezeli ve ebedi yasalara/ikelere ulaşmak mümkün olacaktır. Ancak bu doğa anlayışında Epikürosçuluk, insana irade ve özgürlük alanı tanımak için atomcuların determinist doğa anlayışından belli ölçüde uzak durarak rastlantıya yer açmıştır (Cevizci, 2011: 143-145). Bu noktada Epiküros, atomların evrende ağırlıklarından dolayı hareketlerinde yaşanan sapma ile birbirine çarptığını ve bunun sonucunda doğadaki şeylerin meydana geldiğini dile getirmiştir. Cicero'nun ilk kez Epiküros tarafından ileri sürüldüğünü ifade ettiği bu sapma, insanın kaderinden kopmasına, nedensellik zincirini kırmasına, doğada olmayan yeni bir davranış geliştirmesine ve doğada belirsizliğe kapı aralar (Arslan, 2010: 124-126). Bu bağlamda Epiküros, insanları kötü veya farklı davranışlarının nedeninin atomlarda değil, insanların yapı ve karakterlerinin yeterince geliştirilmemesinde aranması gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla insanın sahip olduğu potansiyel, düşünce ve karakterler insanın farklı şekillerde davranışta bulunmasına imkân verir (Arslan, 2010: 128). İnsanın davranışlarının sadece doğadaki nedensellik ile açıklanamayacağını düşünen Epiküros için insanın mutluluğunun temelinde şans ve rastlantılar değil, insanın sahip olduğu sağduyu ve bilgelik vardır (Arslan, 2010: 130). İnsanın doğanın yapısı ile ilgili kuşkularının, ölüm hakkında endişelerinin olması onu doğayı bilmeye ve araştırmaya itmiştir. Bu bilme, aynı zamanda insana saf hazlara ulaşma imkânı sağlayacaktır. Böylece bilge insan, tesadüfün sınırlı olduğu kendi akline göre düzenlemiş, doğru hazları elde ettiği bir yaşam sürecektir (Laertios, 2019: 524-525). Bu doğa anlayışı ile Epikürosçu düşüncenin insanın doğaya müdahalesine kısmen kapı araladığı ifade edilebilir.

Doğa olaylarından tanrıları sorumlu tutmak yerine jeofizik prensiplerin araştırılmasında Empedokles'in dört element doktrinleri, Leukippos ve öğ-

rencisi Abderalı Demokritos tarafından önerilen atomizm teorisi, teleolojik organik doğa yaklaşımından farklı bir kuramdır (Thommen, 2012: 29). Bilim adamı ve filozof olarak adlandırılan Empedokles'in doğa felsefesi, Miletli filozofların arkhe olarak gördükleri farklı maddeleri bir araya getirerek toprak, hava, su ve ateşten oluşan dört maddenin her şeyin temeli olduğu düşünce-sine dayanır (Kenny, 2011: 43). *Doğa Felsefesi* adlı eserinde doğayı bilimsel ve akılcı bir şekilde açıklamaya çalışan Empedokles'e göre doğadaki her şey, sevgi ve nefret gibi iki gücün etkisinde dört maddenin tesadüfi olarak karış-ması sonucu meydana gelmiştir. Bu noktada o, doğayı açıklarken hiçbir şe-kilde bir ereksellik ve amaçlılığa atıfta bulunmamıştır (Cevizci, 2011: 57-58; Guthrie, 2019: 152-154). Bununla birlikte çalışmalarında katı bir mekanik yaklaşımla mistik ve dinsel yaklaşım arasında bir bağ kuran Empedokles, Pythagorasçı düşünceden etkilenerek doğa karşısında insanın bedensel isteklerden kaçınması gerektiğini vurgulamıştır. Öyle ki *Ayrıntılar* adlı ese-rinde, ruhun kendi hatası ile sürgün edilmesini ve bu dünyada içine düştüğü ruhsal döngü sürecine düşüşünü anlatmış ve bu durumdan kurtulmak için insanın izlemesi gereken yollardan bahsetmiştir (Guthrie, 2019: 124).

Doğanın canlı, bilinçli ve belli bir amaca göre işleyen bir düzen olarak görüldüğü yerde mekanik doğa anlayışının zirvesini temsil eden Leukippos ve Demokritos'un ileri sürdüğü atomcu düşüncede doğa, maddi, mekanik hiç-bir amacı ve yönelimi olmayan, zorunlu rastlantısallık içeren bir gerçeklik olarak görülmüştür. Bu doğa anlayışına göre insan dahil doğadaki her şeyin varoluşu ve değişimi, atomların evrendeki boşluk içerisindeki mekanik ha-reketinin sonucu olarak meydana gelmektedir (Guthrie, 2019: 322-325; La-ertios, 2019: 436). Bu hareketin gerçekleşmesi için atomlar, sınırsız uzayda boşlukta kendiliğinden hareket etmektedirler. Bununla birlikte insanın maddi varlıklarda algıladığı nitelikler, insandan bağımsız bir gerçeklik değil, insanla arasında uzlaşımın ürünüdürler (Kenny, 2011: 50-51; Laertios, 2019: 437). Bu düşünce, doğaya saygı ve mistiklik içermediği gibi doğanın ne olduğu ko-nusunda kısmen insanların algısı ve aralarındaki uzlaşımın belirleyiciliğini gündeme getirmiştir. Dolayısıyla bu bakış açısından doğa, saygı ve hürmet gerektirmeyen, açıklanabilir, sahiplenilebilir, dolayısıyla da kontrol altına alı-nabilir, sömürülmeye açık bir gerçeklik olarak algılanmıştır. Ancak doğanın tanrısallığı ve değeri ile ilgili düşüncelerin varlığı, bu düşüncenin bu dönem-de tam olarak hayata geçirilmesini mümkün kılmamıştır.

Yunan düşüncesinin tipik özelliği olan mitsel ve geleneksel düşünce geçmişi üzerine kendi spekülative düşüncesini inşa etme becerisi Pythago-rasçı düşüncenin de başvurduğu bir yöntemdir. Bu noktada Pythagorasçı düşüncenin kökünü eski anlatılarda bulmak mümkündür (Guthrie, 2011:

193). Bu durum, Pythagorasçı düşünürlerin dönemin diğer filozoflarına oranla mevcut dinsel inançlar ile çok daha iç içe olmasının bir sonucudur. Bu bağlamda Pythagorasçı düşüncenin amacı, insanın mevcut doğa içerişindeki yaşamını tanrıya benzetmek, tanrı ile özdeşleşmektir (Guthrie, 2011: 208-209). Pythagoras'a atfedilen *The Golden Verses*³ (Altın Sözler) adlı eserde 71 madde ile ifade edilen öğretiler bütünü, Pythagorasçılığın doğa ve insan ilişkisine dair düşüncelerinin bulunabileceği önemli bir metindir. Bu metinde yer alan öğütler iki bölüme ayrılabilir. İlk bölüm; kötülük yapmamak, ana-babaya hürmet, adaletli olmak, sabırlı olmak gibi insanın iyi birisi olmasını sağlayacak pratik erdemlerden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise herhangi bir işe başlarken tanrıya dua edilmesi gerektiği, kadere boyun eğilmesi gerektiği, kötülüklerin insanların kendi seçimlerinden kaynaklandığı gibi insanı tanrıya benzemesini sağlayacak tefekkür ve ilahi erdemlerden oluşmaktadır. Buna göre bir insan ilk bölümdeki ilkeleri takip eder ve uygularsa, ruhu bedenden kurtulacaktır. İkinci bölümdeki erdemlere de sahip olması halinde ise tanrı ile özdeşleşerek, ölümsüzlüğe ulaşacaktır (Firth, 1904: 1-11). Bu bağlamda Altın Sözler'in amacı, ruhlara mükemmellik ve saflık özlemine aşılacak, insanı insan kılmak ve doğru bir yaşam biçimine yönlendirmektir. Öyle ki insan, mutlak erdemi, kesin bilgiyi ve erdemli davranışı edinerek mükemmelliğe ulaşır (İbn al-Ṭayyib, 1984: 7).

Atomcular ile zirveye ulaşan bilimselci geleneğin rasyonel-nedenselci doğa anlayışına karşı Pythagorasçılığın başını çektiği mistik eğilim, ilahi olanın ve insan ruhunun doğasına dair inancı, rasyonel olarak kanıtlama amacıyla olmuştur. Her şeyin temelinde sayı, ölçü, uygunluk yani matematik olduğunu ifade eden bu düşünceye göre tanrılar, insan da dahil olmak üzere her yerde ve herkes için geçerli değişmez bir düzen kurmuşlardır. Bu düzene uymamanın insanı ve toplumu kaosa sürükleyeceğini iddia eden Pythagorasçılık, varlığın temeli olarak gördüğü sayı ile geleneksel düşünceleri savunan yeni bir bilimdi. Ancak düşüncelerinin temeli olarak geliştirdikleri bu bilimin ilerlemesi kendilerinin sonunu getirmiştir (İlin ve Segal, 2001: 149-153).

Gerçekliğin duyular ile değil, ancak akıl ile kavranabileceğini iddia eden Pythagorasçılar, bu düşünceleriyle her ne kadar rasyonalist olarak nitelendirilseler de matematiksel yapıları akli aşan mistikliğe işaret eden yapılar olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda onların gerçekliği kanıtlamada kullandıkları argümanlar, Olymposçu ve Dionysosçu⁴ dini gelenekten ve Home-

3 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Fabre d'Olivet (Explained and Translated) (1975). *The Golden Verses of Pythagoras*, New York: Samuel Weiser, Inc.

4 Trakyalı şair Orpheus'un geliştirdiği Orfik akımının merkezinde yer alan Dionysos adlı tanrı bulunmaktadır. Dionysosçu teolojinin mitolojiden farkı buradaki tanrıların kişisellikleri olmayan gece, ışık, sevgi, nef-

ros'tan temin edilmiştir (Cornford, 2020: 39-40; Skirbekk ve Gilje, 2011: 37-38). Bu argümanlar aynı zamanda Pythagorascı insan ve toplum düşüncesini de şekillendirmiştir. Hiyerarşik bir toplum düşüncesini savunan Pythagorascılar, çileci bir ahlak anlayışını ve ruh göçü anlayışını benimsemişlerdir. Ruh göçü, tanrısal, ebedi ve bir olan doğa karşısında bölünmüş çokluk olarak yer alan insanın ölümlü olmasına karşın tanrısal ruhun bir parçası olan ruhunun ölümsüz olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Buna göre tanrıdan koparak bir beden içerisine hapsolan ruh, felsefe aracılığıyla doğayı, insanın kendisindeki tanrısal yönü keşfeder ve tanrının en iyi ve yüce yaşamını takip ederek döngüsel ruh göçü çarkının dışına çıkarak tanrısal ruha kavuşabilir (Guthrie, 2011: 212-217).

Antik Yunan düşüncesinde insanın doğa ile ilişkisinin nasıl olması gerektiği konusunda buraya kadar ifade edilen düşüncelerin temelinde, logos ile rasyonel ve nedenselci bir temele oturtulmaya çalışılan doğanın insan tarafından bilenebilir nesne haline getirilmesi yatmaktadır. Ancak insanın doğayı bilebilmesi, kendisinin de doğanın bir parçası olarak logostan pay almasının bir sonucudur. Dolayısıyla insana böyle bir güç bahşeden doğaya karşı saygılı olmak insanın ilk sorumluluğu olarak dile getirilmiştir. Bu sorumluluğun gereği olarak doğa ile uyumlu olma gerekliliği düşüncesinde doğa, tüketilmesi gereken bir kaynak ya da toplumsallaştırılması gereken bir nesne olarak değil uzlaşılması gereken toplumsal bir partner, insan ruhunun yetiştirildiği muazzam bir bahçe olarak görülür (Descola, 2013: 11-12). Doğa ile uyumlu olma gerekliliği düşüncesinde doğa ve insan, toplum ya da tarih gibi düalist olmayan bir bakış açısı söz konusudur. Bununla birlikte bu düşüncede doğa ve insan, etnik merkezci bir anlayış ile yani insanın doğayı tamamen kendi bakış açısına veya yaratımlarına göre değerlendirmesi ya da şekillendirmesi söz konusu değildir. Bu noktada Antik Çağ'da doğanın salt uzamsal bir nesne ve kaynak olduğuna dair değerlendirmelerin yanında doğa, genel olarak bir yasaya dayalı olarak işleyen ve saygı duyulması gereken bir gerçeklik olarak algılanmıştır.

Roma Döneminde Doğa-İnsan İlişkisi

Mitolojide tam olarak bilinmediği için korkulan, korkulduğu için de inanılan doğa, Antik Yunan felsefesi ile bilenebilir ve böylece inanç konusu olmaktan çıkarılarak hakkında farklı düşüncelerin geliştirildiği bir gerçeklik olarak algılanmıştır. Diğer bir ifadeyle doğa rasyonel olarak anlamlandırılmaya ve

ret gibi genel kavramlar içermesidir. Orfik gelenekte önemli olan diğer bir sorun da insan ruhu ve ölüm sonrası yaşamdır. Homerosçu gelenekten farklı olarak orfik gelenekte ruhun kendisine özgü bir varlığı olmakla birlikte ruh, içine kısılmış olduğu bedenden kurtulma çabası içerisindedir (Hızır, 1987: 65-66).

anlaşılmaya çalışılan bir gerçekliğe indirgenmiştir. Teorik düşünceden ziyade pratik uygulamaların daha ön plana çıktığı Roma döneminde doğa anlayışının şekillenmesinde Yunan doğa düşüncesi etkili olmuştur. Bu noktada Antik Yunan'ın doğa karşısındaki ikircikli/çelişkili tavrı kısmen Roma döneminde de devam etmiştir. Doğaya yakın bir köylü halk olan Romalılar, ağaçları, ormanları ve ekinleri tanrıların armağanı olarak görmüşlerdir. Öyle ki Roma takvimi, doğanın tanrısallığı ve armağanlarıyla ilişkili bayram günleriyle doluydu. Ancak diğer taraftan da doğayı nasıl sömüreceklerini ve ona nasıl boyun eğdireceklerini de biliyorlardı (Thommen, 2012: 76). Bu açıdan Roma düşüncesinde doğa, anlaşılmaktan ziyade hükmedilen, ele geçirilmeyle çalışılan bir kaynak olarak görülmüştür. Yunanlıların doğaya bakış açılarından izler taşımakla birlikte doğa, daha çok ötekileştirilen ve imparatorluğu geliştirmek ve yaymak için gerekli kaynakların temin edildiği bir yer ve aşılması gereken bir engel olarak görülmüştür. Doğaya yönelik bu bakış açısının oluşmasında Yunanlılara kıyasla Roma imparatorluğu döneminde pratik amaçlara hizmet edecek makara, dişli vb. düzenekler ile çalışan teknik araçların geliştirilmesi etkili olmuştur. Ancak bu araçlar henüz doğa üzerinde geniş kapsamlı bir hakimiyet kurmayı sağlayacak kadar gelişmemiştir.

Antik Yunan polislerinin yerini imparatorluğun aldığı Roma dönemi, doğa ve insan ile ilgili düşünsel bir çabadan ziyade topraklarının sınırlarını, yani hâkimiyeti genişletme çabası ile karakterize olmuştur. Bu bağlamda güç ve büyüklüğün önemli olduğunu düşünen Romalılar, görkem ve ihtişamlarını sergileyecek yollar, yapılar ve şehirler tasarlamışlardır. Bunun içinde Yunanlılara kıyasla doğaya daha çok müdahale etmiş ve onu değiştirme girişiminde bulunmuşlardır (Kuuliala and Rantala, 2020: 4). Bu noktada hem kırsal kesimde hem de şehirlerde, doğa üzerindeki etkilerin kapsamını daha da genişletmeyi başarmışlardır (Thommen, 2012: 2). Dağları ve denizleri bir engel olmaktan çıkararak Roma'nın hızla gelişmesini, İtalya'yı bir duvar gibi kuzeyden ayıran Alp Dağları bile durduramamıştır. Öyle ki bütün İtalya'yı zapt eden Roma, Dolya'nın⁵ balta girmemiş ormanlarına kadar yayılmış, Sicilya ovalarını ele geçirmiştir (İlin ve Segal, 2001: 286). Roma sömürgeciliğinin ya da yayılmasının etkisiyle doğa, yabani ve vahşi karakterli olarak tasvir edilmiştir. İnsanın yerleşmesi için açılması, ekilmesi, evcilleştirilmesi gereken bir yer olarak doğa (vahşi hayvanlar, ormanlar vb.), toplumsal yaşamın düzenliliği ile uyuşmayan bir engel olarak görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Roma'nın dışı olarak doğa, devletin etki alanına girmeyen, içine girilmesi mümkün olmayan, tarımın yayılmasının önünde engel, estetikten yoksun, itici ve şekilsiz bir yerdir (Descola, 2013: 53-54).

5 Donetsk Oblast, Ukrayna.

Bir gün evrene yenik düşecek ve parçalanacak olan doğaya yönelik bu karamsarlığın gözler önüne serildiği yerlerden biri Roma edebiyatıdır. Romalı Şair ve filozof Lucretius'a göre hünerlerini ve bilgisini kötüye kullanan insanoglu, arzularını kontrol edememekte, bu yüzden de felaketlere koşmaktadır. Diğer taraftan Roma edebiyatı, doğa karşısında insanın konumu ile ilgili iyimser bir tavrı da dile getirir: bir yaratıcı olarak görülen insan, boyun eğdirdiği doğayı tasfiye etme hakkına sahip olarak görülmüştür. Nihayetinde, bir hükümdarın gücü olmadan dünya ve doğa var olamazdı. Ancak yine de insana bu dünyada öncü bir rol verilmiştir. Çünkü o, zekasıyla doğayı düzenleyebilirdi. Dolayısıyla Roma dönemi evcilleştirilmiş doğa görüşü, karanlık ormanlar yerine açık bahçeler, vahşi dağlar yerine yumuşak tepeler ve dalgalı denizler yerine sakin sular ve kıyı şeritleri şeklinde resmedilmiştir. Antik Çağ'daki insanların doğayla ilgili temel ikilemi, bir tabiat bilgini, devlet adamı ve tarihçi Gaius Plinius Secundus'da (Yaşlı Pliny) görülebilir. Pliny'ye göre insan, doğa ve çevre tarafından tehdit edilen zayıf bir yapıya sahiptir. Ancak insan, teknik araçlarının yardımıyla ayakta kalabileceği amansız bir varoluş mücadelesine öncülük edebilecek bir güce sahiptir (Thommen, 2012: 76-78). Plinius'a göre doğadaki her şey insan içindir. Örneğin; bitkiler ve meyve beslenmek için, ağaçlar ev ve gemi yapmak için, demir savaş için, altın ahlakı bozmak için yaratılmıştır. Doğayı insanın kullanımına sunulmuş bir kaynak olarak görmesine karşılık Plinius, insana çok değer vermemiştir. Çünkü ona göre şöhret ve menfaat düşkününü bir varlık olarak insan, hayvanların birbirine kin ve düşmanlık yapmadıkları bir doğada, birbirine düşmanlık yapmakta, öfkeli oldukları zaman hiçbir canlı onlar kadar gaddarlaşmamaktadır (İlin ve Segal, 2001: 307-308).

Genel olarak Epiküroşçu atomcu doğa anlayışı geleneğini takip eden Lucretius, bu maddeci anlayışın insan duygusu ve davranışında neden olduğu olumsuzlukların eğitim ve iradeyle ortadan kaldırılabileceğini ileri sürmüştür (Arslan, 2010: 101, 132). Tanrıların evrene müdahalesi düşüncesine karşılı olan Epiküroşçu düşüncüyü daha da ileri giderek bir tür tanrıtanımazlığa taşımıştır. Bununla birlikte doğanın tanrılar tarafından insan yararına sunulmak için yaratılmış olduğu düşüncesine de karşılı çıkmıştır (Arslan, 2010: 115-116). Doğayı bilmeyi hakikate ulaşmanın ön koşulu olarak gören Lucretius için doğa, kendiliğinden var olmuş bir bütündür ve duyularla bilebileceğimiz bu gerçekliğin dışında insanı etkileyen bir güç yoktur. Dolayısıyla doğayı yöneten bir kader yoktur (Lucretius, 2017: 139, 155). Ona göre atomların hareketindeki sapmalar sonucu meydana gelen birleşme ve ayrılmalar, doğadaki her şeyin ve düzenin maddi temelidir. Bu düşünceden hareketle insana özgürlük imkânı tanıyan bir doğa felsefesi geliştiren Luc-

retius, Şeylerin *Doğası Üzerine* (De Rerum Natura) adlı kitabında, doğanın yaratıcılığının ilk olarak tarımsal girişimlere (yani ekim ve aşılama) ilham verdiğini dile getirir. Buna göre insanların bahçeleri, bağları, zeytinlikleri ve meyve bahçelerini yetiştirmek için daha fazla alan açması vahşi bitki türlerinin evcilleştirilmesine ve ormanların geri çekilmesine yol açmıştır (Lucretius, 2017: 301-305).

Uygarlığın ortaya çıkışı ile ilgili olarak tarihsel bir açıklama sunan Lucretius'a göre insanlık başlangıçta son derece zor ve güvensiz bir doğa karşısında çaresiz bir yaşam sürmekteydi. Ancak ateşin keşfedilmesi ve çeşitli araç-gereçlerin kullanılmaya başlanması, çeşitli yapılar ve toplumsal örgütlenmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu küçük birlikteliklerin büyümesini de şehirlerin inşası, özel mülkiyetin ortaya çıkması ve değerli madenlerin keşfi takip etmiştir. Bu gelişmelerin neden olduğu karışıklık ve çatışma gibi olumsuzlukları giderebilme adına, düzenlilik ve uyumu sağlayacak yasaların gerekliliği ortaya çıkmıştır. Lucretius'a göre insan bu yasaları hazır olarak bulmamış, bilgi, birikim, beceri ve deneyim sonucu kendisi oluşturmuştur. Dolayısıyla insanın tarihi, kendi seçim ve eylemlerinin tarihi olmakla birlikte mitolojilerde anlatıldığı gibi bir gerileme değil ilerleme ve gelişmenin tarihidir (Arslan, 2010: 152-153; Lucretius, 2017: 286-301). Dolayısıyla insan, doğa içerisinde edindiği deneyim ve bilgi birikimi ile doğayı aşan ve doğal durumdan daha üstün bir düzen oluşturabilecek güce sahip bir varlık olarak görülmüştür.

Lucretius'un aksine bir doğa anlayışı dile getiren ve bu bağlamda Yunan düşüncesinin stoa geleneğini devam ettiren önemli Roma düşünürlerden biri de Seneca'dır. Erken imparatorluk döneminde yaşamış olan Seneca, Stoacı düşünceye ılımlılık getirmiş ve lüksün aşırılıklarını doğaya karşı bir suç olarak eleştirmiştir (Akdemir, 2016: 88). Öyle ki insanların gösterişli olmak ile ilgilendiğini ve felsefi bilgeliğin kimsenin umurunda olmadığını ifade eden Seneca'ya göre insan, doğayı takip ederse her şey kolay olacaktır. Eğer insan doğa ile savaşırsa hayatı, akıntıya karşı kürek çeken insanlarınkinden bir nebze olsun farklı olmayacaktır (Seneca, 2014: 64-65). Ancak burada da mesele, doğanın korunması değil, daha çok mevcut dünya düzenine, ahlaki tahkim amacı ile makul bir şekilde uyum sağlanmasıdır. Çünkü insan, deprem ve sel gibi doğal felaketleri etkileyecek bir güce sahip olarak görülmemiştir (Thommen, 2012: 78). *Doğa Araştırmaları* eserinde doğayı bilmekten daha değerli bir şey olmadığını ifade eden Seneca, bu çalışmasında bir yandan çeşitli doğa olaylarının nedenlerini açıklarken diğer yandan doğadan hareketle ahlaki birtakım hükümlere varmayı amaçlamıştır. Ona göre doğayı bilmek salt entelektüel bir faaliyet değildir. Doğayı bilmek demek

aynı zamanda tanrılar hakkında hakikate ulaşmak, ahlaki ve doğru eylemde bulunmak için gerekli bir koşuldur. Çünkü hakikati bilmemek her şeyin korkutucu bir hal alması demektir (Seneca, 2014: 22, 224-226). Dolayısıyla bu bilgiye erişen insan, kendisini mutsuz kılacak çeşitli kötülükler karşısında zihnen olgunlaşarak, ölüm başta olmak üzere kendi başına gelecek çeşitli olayları cesaret ve olgunlukla karşılayabilecektir (Seneca, 2014: 257).

Seneca ile benzer şekilde Epiktetos da ölüm, hastalık, depresyon gibi insanın kontrolü dışında olan olaylar karşısında, doğanın gidişatını saptırmaya çalışmak yerine bu güçlere boyun eğilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre dünyadaki hiçbir şey birinin ruhunu, iradesini bir başkasının taleplerine teslim etmesini sağlayamaz. Öyle ki imparator bir insana işkence yapsa bile, sadece bedenine sahip olabilir, onun ruhunu ve düşünce özgürlüğünü elinden alamaz (Alpern, 1933: 72). İnsanı diğer varlıklardan ayıran şeyin akıl ve irade olduğunu dile getiren Epiktetos'a göre bu iki özellik insana tanrının bir armağanıdır. İradenin insanın tüm eylemlerinin yönünü belirleyen neden olduğunu ifade eden Epiktetos, hiçbir dış gücün insanın bu gücünü kontrol altına alamayacağını söyler. Ona göre irade ve akıl sahibi bir varlık olarak insanı denetleyecek olan şey başka bir akıldır, yani yine kendisidir (Akdemir, 2016: 100-101). Bu bağlamda Roma Stoa düşüncesi, belirli bir yaşam türüne yaptığı vurguda tutarlıdır, insanı sapma olmaksızın tek bir ilkeye uyabilen bir makine olarak kavrar. İnsanı içgüdülerini, arzularını bastırmaya ve duygularına boyun eğdirmeye teşvik eder. Hayat karşısında bu tür bir tavır takınmayı hayattaki en temel özellik olarak gören Stoacı düşünceye göre erdem hiçbir derecesi yoktur. Bir konuda erdemli olup diğer konularda erdemsizlik mümkün değildir (Alpern, 1933: 75).

Stoa felsefesi her şeyin bir nedeni olduğu düşüncesini savunmakla birlikte bu belirlenimci düşüncenin evrensel olduğuna dair düşünceleri kader olarak nitelendirilmiş ve eleştirilmiştir. Romalı devlet adamı Cicero, *Kader Üzerine* adlı eserinde Stoacıların belirlenimci kader düşüncesine yöneltilen karşı argümanları ele almıştır. Bu argümanların en bilindik olanlarından biri "Tembel Argüman"dır. Bu argümana göre belirlenimciliğin bir zorunluluk olarak kabul edilmesi insanın herhangi bir şey yapmasına gerek kalmadan yaşaması demektir. Bununla birlikte böyle bir düşüncenin kabul edilmesi insanın davranışlarındaki sorumluluğunun ortadan kalkmasına, insan eyleminin değersizleşmesine neden olacaktır (Kenny, 2011: 224-226).

Cicero'nun tanrıların doğasını tartıştığı felsefi bir diyalog olan *Tanrıların Doğası* eserinde klasik Yunan düşüncesinde temellenen ve Roma döneminde de etkisi devam eden doğaya ait düşüncelere rastlamak mümkündür. Kitap-

ta stoacı dünya görüşünü temsilen tarımdaki insan başarılarını ve bunların toprak üzerindeki etkilerini anlatan Balbus'a (Cicero Balbus'un söylediklerinin gerçeğe daha yakın görmüştür) göre yeryüzü insanlar ve tanrılar için yaratılmıştır (Cicero, 2012: 301, 323). Bununla birlikte Cicero, *Yasalar Üzerine* adlı eserinde de doğanın insanların yararı ve kullanımı için nesnelere bereketini arttırdığını onları insanın iyiliğine-faydasına sunmuş olduğundan bahseder. Çünkü ona göre tanrı, insanın her şeyden üstün olmasını istediği için onu yaratıp donatmıştır. Dolayısıyla doğasını aşan insan, doğadan hareketle aklını kendi başına geliştirerek nihayete erdirmiştir (Cicero, 2016: 15-16). Doğaya uygun yaşam, insanın doğar doğmaz sahip olduğu bir şey değil, akla uygun davranması ile elde ettiği bir şeydir. Buna göre insan, doğanın kendisine vermiş olduğu eller ile tarımdan sanata, hayvancılıktan madencilığa birçok alanda doğadan elde etmiş olduğu ürünler ile yaşamını devam ettirmekte ve şehirler inşa etmektedir. Öyle ki nehirler ve göller insana aittir ve insan ovaları ve dağları iyi kullanır; tahıl eker, ağaç diker ve toprakları gübrelemek için sular. Nehir kıyılarını güçlendirir ve nehirlerin akışını düzeltir veya yönünü değiştirir (Cicero, 2012: 319-322). Bu bağlamda Cicero, *Tanrıların Doğası* eserinde doğa dünyası içinde bir tür ikinci doğa yaratmaya çalışan insanlığın doğal dünyada kendilerine ait bir "ikinci doğa" yaratma yeteneğini över.

Sonuç

Sonuç olarak çalışmada ifade edilen Antik Çağ ve Roma dönemindeki doğaya dair iki farklı bakış açısı, Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesi ile başlayacak olan ve 20. yüzyıla kadar sürecek doğa ile insan arasındaki değişen ilişki tarihinin bir nevi fragmanı niteliğindedir. Buna göre bu dönemde maddi, mekanik, nedensel bir yapıya sahip olarak görülen doğanın rasyonel süreçler ile incelenmesi-anlaşılması gereken bir gerçeklik olarak değerlendirildiği felsefi bakış açısında doğa, ilkin insan için bir nesne ve kaynak olarak görülmüştür. Böyle bir doğa üzerinde insan kendi dünyasını, yaşayış biçimini, yaşam kurallarını belirleyebilme ve oluşturma imkanına kavuşmuştur. Üstelik insanın bu imkân ile doğal halinden çok daha gelişmiş, ilerlemiş ve iyileşmiş koşullarda yaşama özgürlüğüne kavuşacağı iddia edilmiştir. Dolayısıyla bu bakış açısında doğa karşısında insanın, toplumun, kültürün ve devletin bir üstünlüğü, önceliği ve belirleyiciliğinin söz konusu olduğu ileri sürülebilir. Bunun aksine doğanın mistik bir canlılık, teleolojik bir amaç doğrultusunda tanrılar tarafından düzenlendiği felsefi bakış açısında doğa, insanın gerçekleştireceği hemen hemen tüm eylemlerinin ölçüsü olarak görülmüştür. Bu noktada doğayı bilmek, ondaki düzeni örnek almak ve

tanrısal bir düzene uygun yaşamak için gereklidir. Dolayısıyla burada bilmek, doğaya müdahale olarak değerlendirilebilecek olgusallığa dayalı bilimsel bir süreçten ziyade çeşitli mistik bilgeliklere dayandırılabilir altın öğütler şeklinde formüle edilebilecek yaşayış kurallarını içeren bir bilgeliktir.

Bu bakış açısında insan, toplum, kültür ve devlet karşısında doğanın bir üstünlüğü ve önceliğinin ya da belirleyiciliğinin olduğu ileri sürülebilir. Antik Yunan ve Roma'da doğa-insan ilişkisini karakterize eden bu iki farklı bakış açısı her iki dönemde de tam olarak birbirine karşı üstünlük sağlamamıştır. Doğaya yönelik bu iki farklı bakış açısı arasındaki sınırlar net olmamakla birlikte Antik Çağ filozoflarının birçoğu bu konuda ikircikli bir tavır içerisinde olmuştur. Bu durum, Yunan felsefi düşüncesinin kökeninde yer alan bir belirsizliğin yansımasıdır. Bu belirsizlik filozofların bir taraftan bilgi adına tüm toplumsal yaşamı düzenleme ve ideal bir düzene göre kurma eğilimi ile toplumsal yaşam ile ilgilenmek yerine kendisine odaklanarak kendisini gerçekleştirme ve kurtuluşa erme çabası arasında kalmalarıdır (Vernant, 2013: 56). Doğaya egemen olma düşüncesinin yaygın bir düşünce haline gelmemesinin bir nedeni de filozofların doğaya saygı duyulması gerektiği düşüncesini eleştirmesine rağmen halkın büyük çoğunluğun mitlere inanmaya devam etmesi olmuştur. Filozoflar bu konuda her ne kadar gelekselleşmiş bakış açısı ve buyruklara karşı çıkmış olsalar da henüz halkın büyük bir bölümü ölmüş atalarının tesirinden kurtulmamışlardır. Bunda genel olarak halkın tanrıların iradesine karşı gelmenin neden olacağı felaketler ile korkutulması etkili olmuştur. Bu yüzden de halk veya yönetim tarafından bu filozoflardan bazıları ölüme (Anaxagoras) ya da sürgüne gönderilmiş bazıları da buldukları şehri terk etmek zorunda (Aristoteles) bırakılmışlardır. Yüce ve akıllı olarak görülmesine karşılık insan, tanrılar ve kader karşısındaki çaresizliğinden henüz kurtulamadığı için henüz doğaya karşı zaferden ve doğaya egemen olmaktan çok uzaktı. Bunun için insanın önünde savaş ve ıstıraplarla dolu yüzyıllar vardı (İlin ve Segal, 2001: 284-285).

Geçen yüzyıllar içerisinde doğaya karşı zafer kazanmak için artan bilgi birikimi ile geliştirdiği teknolojiler aracılığıyla doğaya defalarca müdahalede bulunan insanın, günümüzde birçok açıdan istediği amaca ulaştığını söylemek oldukça zordur. Doğayı ehlileştirme ve iyileştirme adına bu mücadelede girişen insan, bugün gelinen noktada sadece doğayı değil, doğa ile birlikte kendisini de yıkıma sürüklemiş gözükmektedir. Aydınlanma çağından bu yana aklına duyduğu güven ile doğanın ve kendisinin daha iyi bir konuma ulaşacağı ümidiyle yaşayan insan hem doğa hem de kendisine dair hayal kırıklığına uğramıştır. Gelinen bu noktada insanın doğaya egemen olma düşüncesinden vazgeçerek, onunla uyumlu bir şekilde yaşaması ve de bunun

için doğanın kendisi olmasının imkânı da neredeyse kalmamıştır. Öyle ki insanın bu dünya içerisinde sanal bir dünya ve insan oluşturmaya yönelik girişimi, mevcut doğaya dair ümidini kestiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu sanal dünya, birinci doğa (içinde bulunulan çevre) ve ikinci doğanın (toplum) yanında üçüncü bir doğa olarak görülebilir. Her ne kadar ikinci ve üçüncü doğanın varlığının birinci doğaya bağlı olduğu ve bunun yok olması halinde diğer ikisinin de yok olacağı iddia edilse de burada temel amaç, sanal dahi olsa insanın tamamen kendisinin kurguladığı bir doğa oluşturabilme amacını gerçekleştirebilmesidir. En azından birinci doğa var olduğu sürece. Bununla birlikte birçok alanda insanın yerini alacak yapay zekâ teknolojisi ile donatılmış araçların icat edilmesi girişimi de insanın kendisine ve aklına karşı duyduğu güvensizliğin bir göstergesi olarak okunabilir. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde doğa ile uyumlu olma veya doğaya hâkim olma şeklinde gelişen doğa ve insan ilişkisi, bugün gelinen noktada sanal bir doğa ve sanal bir insan oluşturmaya evrilmiştir. Bu yeni doğa ve insan arasında nasıl bir ilişki olacağı ve bunun neden olacağı etkiler, bu durumun yaygınlaşması ile önemli bir tartışma konusu olacaktır. Öyle ki değişen gerçeklik, yeni eylemler ve yeni düşüncelere neden olacaktır.

Öz

Mitolojiden Felsefeye Doğa-İnsan İlişkisi

Tarihsel süreç içerisinde insan hem kendisi hem de etrafını saran gerçeklik hakkında her zaman doğayı referans noktası olarak almıştır. Bir referans noktası olarak doğa, bu süreçte insanın ilk varoluşundan günümüze farklı şekillerde algılanmıştır. Buna göre kimi zaman maddi, metafizik kimi zaman da düalist bir gerçeklik olarak görülen doğa içerisinde insan, doğa karşısında kendisini farklı şekillerde konumlandırmıştır. İlk zamanlarda etrafını saran gerçeklik hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan insan, doğaya saygı duymuş ve kendisini bir parçası olarak gördüğü doğa ile uyumlu olmayı bir zorunluluk olarak görmüştür. Doğayı mistik bir gerçeklik olarak görmenin neden olduğu bu bakış açısı, zamanla doğa ve kendisi hakkında bilgisi artan insan ile birlikte değişime uğramıştır. Sürekli artan bilgi birikimini aydınlanma olarak gören insan, doğayı maddi bir gerçekliğe indirgemmiştir. Bu da akıl sahibi bir varlık olarak insanın doğayı kendi ideallerini gerçekleştirmek için gerekli bir kaynak olarak görmesine neden olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde değişen doğa-insan ilişkisinin Antik Yunan ve Roma'daki düşünsel köklerinin ortaya konulmaya çalışıldığı bu çalışmada antik çağ, ele alınan konu özelinde düşünce tarihinin fragmanı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğa, İnsan, Antik Yunan, Roma, Mitoloji.

Abstract

The Relationship Between Nature and the Human from Mythology to Philosophy

In history, man has always taken nature as a reference point for himself and the reality surrounding him. Nature as a reference point has been perceived in different ways from the first existence of man to the present in this process. Accordingly, in nature, which is sometimes seen as a tangible, metaphysical and sometimes dualistic reality, human beings have positioned themselves differently against nature. In the early days, man, who did not know enough about the fact surrounding him, respected nature and saw it as necessary to be in harmony with nature, which he saw as a part of himself. This point of view, caused by seeing nature as a mystical reality, has changed over time with the increasing knowledge of nature and itself. Seeing the ever-increasing accumulation of knowledge as enlightenment, man has reduced nature to material reality. This has caused people, as rational beings, to see nature as a necessary resource to realise their ideals. In this study, in which the intellectual roots of the changing relationship between nature and humans in ancient Greece and Rome are tried to be revealed in the historical process, antiquity is evaluated as a fragment of the history of thought in particular.

Keywords: Nature, Human, Ancient Greece, Rome, Mythology.

Kaynakça

- Akdemir, A. (2016). İnsan Felsefesi, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Alpern, H. (1933). The March of Philosophy, New York: The Dial Press Inc.
- Al-Ṭayyib, A. A. (1984). Proclus Commentary On The Pythagorean Golden Verses, Translation: Neil Linley, New York: University at Buffalo.
- Arslan, A. (2010). İlkçağ Felsefe Tarihi 4 (2. Baskı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydoğdu, H. (2018). "Herakleitos ve Whitehead'ın Ontolojilerinde Dinamik ve Organik Bir Bütün Olarak Sınırsız Evren", Kaygı, 31, ss. 217-238.
- Bahadır, M. (2019). Theodor W. Adorno'da Kültürün Metalaşması, Konya: Çizgi Kitapevi
- Burkert, W. (1999). "On Nature and Theory A Discourse With The Ancient Greeks", Michigan Quarterly Review, 37 (2). <http://hdl.handle.net/2027/spo.act2080.0038.205>
- Cevizci, A. (2011). Felsefe Tarihi (3. Baskı), İstanbul: Say Yayınları.
- Cicero, (2012). Tanrıların Doğası, çev. Çiğdem Menzilioğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Cicero, (2016). Yasalar Üzerine, çev. C. Cengiz Çevik, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cornford, F. M. (2015). Sokrates Öncesi ve Sonrası, çev. A. M. Celal Şengör-Senem Onan, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cornford, F. M. (2020). Dinden Felsefeye, çev. Özgüç Orhan, İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Descola P. (2013). Doğa ve Kültürün Ötesinde, çev. İsmail Yerguz, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdemli A. (2015). Mitostan Felsefeye, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Firth, F. M. (Selected and Arranged) (1904). The Golden Verses of Pythagoras And Other Pythagorean Fragments, Krotona: Theosophical Publishing House.
- Guthrie, W. K. C. (2011). Yunan Felsefe Tarihi, çev. Ergün Akça, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (218). Felsefe Tarihi (2. Baskı) (Cilt 1), çev. D. Barış Kılınc, İstanbul: Natabene Yayınları.
- Herakleitos, (2005). Fragmanlar, çev. Çakmak, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- İlin, M.ve Segal, E. (2001). İnsan Nasıl İnsan Oldu (12. Baskı), çev. Ahmet Zekerya, İstanbul: Say Yayınları.
- Katz, A. M. and Katz, P. B. (1995). Emergence of Scientific Explanations of Nature in Ancient Greece, Circulation, 92 (3), ss. 637-645 <https://doi.org/10.1161/01.CIR.92.3.637>

- Kenny, A. (2011). Antik Felsefe, çev. Serdar Uslu, İstanbul: Küre Yayınları.
- Kuuliala, J. and Rantala, J. (2020). Introduction: travelling, religion, and society from Antiquity to the Middle Ages, J. Kuuliala and J. Rantala (Ed.), Travel, Pilgrimage and Social Interaction from Antiquity to the Middle Ages (ss. 1-14) içinde New York: Routledge.
- Laertios, D. (2019). Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri (8. Baskı), çev. Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lucretius, (2017). De Rerum Natura Varlığın Yapısı, çev. İ. Zeki Eyüpoğlu, İstanbul: Onbir Yayınları
- Rousseau, J. J. (2019). Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev (9. Baskı), çev. Sebahattin Eyüpoğlu, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seneca, (2014). Doğa Araştırmaları, çev. Çengiz Çevik, İstanbul: Jaguar Kitap.
- Skirbekk, G. ve Gilje, N. (2011). Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi (4. Baskı). çev. Emrah Akbaş-Şule Mutlu, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Thommen, L. (2012). An Environmental History of Ancient Greece and Rome, Trans.: Philip Hill, Cambridge: United Kingdom at the University Press.
- Ural, Ş. (2005). Kozmozdan Kaosa içinde Ş. Ural ve diğerleri (Yay. haz.). Kaos, Mantık, Matematik ve Felsefe II. Ulusal Sempozyumu, 21-24 Eylül 2004, Assos-Çanakkale, İstanbul: İKÜ Yayınları. <https://www.safakural.com/makaleler/kozmozdan-kaosa>
- Vernant, J. P. (2013). Yunan Düşüncesinin Kaynakları (2. Baskı), çev. Hüseyin Portakal, İstanbul: Cem Yayınevi.